

Стан розвитку у майбутніх педагогів ставлення до інтерактивної взаємодії з учнями

У статті на основі результатів теоретичного й емпіричного дослідження розкрито поняття інтерактивної взаємодії, своєрідність його вияву у педагогічному процесі. Найбільш важливі ознаки цього поняття – це організація спільної діяльності вчителя з учнями, між самими учнями, ефективність, продуктивність, кооперативний характер.

Дається характеристика стану розвитку ставлення студентів педагогічних спеціальностей до інтерактивної взаємодії з учнями відповідно до позитивного, невизначеного та негативного варіантів.

Диференціюються та характеризуються продуктивний та непродуктивний типи ставлення студентів до інтерактивної взаємодії з учнями.

Ключові слова: взаємодія, особистість, ставлення, педагогічний процес, інтерактивна взаємодія, ефективність, продуктивність, кооперативність.

В статье на основе результатов теоретического и эмпирического исследования раскрыто понятие итерактивного взаимодействия, своеобразие его проявлений в педагогическом процессе. Наиболее важные признаки этого понятия – это организация совместной деятельности учителя с учащимися, между самими учащимися, эффективность, продуктивность, кооперативный характер.

Предлагается характеристика отношения студентов педагогических специальностей к интерактивному взаимодействию с учащимися соответственно позитивного, неопределенного и негативного вариантов.

Дифференцированы и охарактеризованы продуктивный и непродуктивный типы отношения студентов к интерактивному взаимодействию с учащимися.

Ключевые слова: взаимодействие, личность, отношение, педагогический процесс, интерактивное взаимодействие, эффективность, продуктивность, кооперативность.

Постановка проблеми. Ефективність сучасної освіти безпосередньо залежить від реалізації в ній демократичних засад, цінностей партнерства та співпраці між педагогом і учнями. В основу більшості інноваційних педагогічних технологій покладено підвищення якості взаємодії вчителя з учнями у напрямку її більшої паритетності й духовності, дієвості й активності. Існуючі навчальні

плани та програми у системі вищої педагогічної освіти спрямовані в основному на відпрацювання комунікативних навичок майбутнього вчителя, важливих у системі суб'єкт-суб'єктних взаємин. Низка дослідників висловлюють думку про недостатній рівень психологічної готовності вчителів до педагогічної комунікації та взаємодії (М.В. Артюшина [9], Л.В. Кондрашова [3], В.Г. Маралов [8], А.К.Маркова [5], Н.С. Орлова [7] та ін.). Підготовка педагога переважно орієнтує майбутнього фахівця на взаємодію з окремим учнем, а не з учнівським колективом, що блокує використання розвивальних можливостей взаємодії між учнями. У зв'язку з цим постає проблема спеціальної роботи з формування у майбутніх учителів позитивного ставлення до конструювання та реалізації інтерактивної взаємодії з учнями, розпочати яку вважаємо за необхідне саме з аналізу стану розвитку ставлення студентів педагогічних спеціальностей до інтерактивної взаємодії з учнями.

Метою статті є аналіз стану розвитку ставлення студентів педагогічних спеціальностей до інтерактивної взаємодії з учнями, визначеного шляхом емпіричного дослідження.

Основні результати. Інтерактивна взаємодія в освітньому процесі, метою якої є об'єднання вчителя і учнів навколо виконання спільної діяльності, відзначається високим рівнем взаємопов'язаності її суб'єктів, інтенсивним обміном діями, мотивами, знаннями між ними. У педагогічному процесі, що включається у широкий соціальний контекст, явища спілкування, взаємодії, співпраці, міжособистісних взаємин займають центральне місце в його змісті та виступають запорукою ефективності. Водночас спілкування і взаємодія вчителя з учнями в тих ситуаціях педагогічного процесу, коли ставиться задача створення умов для забезпечення спільної діяльності вчителя з учнями, набувають своїх неповторних особливостей, посилюється їх інтерактивна складова. У цьому сенсі є підстави для використання такого терміна, як інтерактивна взаємодія.

Інтерактивна взаємодія вчителя з учнями – це така єдність педагогічного спілкування і педагогічної взаємодії, яка спрямована на об'єднання учнів навколо спільної діяльності навчально-виховного змісту і яка забезпечує її успішне виконання, дозволяючи досягти психолого-педагогічних цінних результатів.

Аналіз педагогічної практики свідчить, що забезпечення інтерактивної взаємодії педагога з учнями та між самими учнями в освітньому процесі наштовхується на низку труднощів. Інтерактивна взаємодія вчителя з учнями відзначається фрагментарністю і не охоплює весь навчально-виховний процес. Учителі включають

у роботу з учнями лише окремі епізоди з насиченою інтерактивною взаємодією.

Це призводить до зниження ефективності виховної роботи, до скептичного ставлення працюючих учителів до інтерактивних форм навчання. Бесіди з учителями, що проводяться як в школах, так і на заняттях в інститутах післядипломної педагогічної освіти, показали, що прихильників використання інтерактивної взаємодії серед них порівняно мало. Своє негативне ставлення вчителі звичайно пояснюють, по-перше, насиченістю навчальних програм, які не дозволяють відволікатися на “сторонні речі”; по-друге, організаційними труднощами проведення подібної роботи (потрібно пересаджувати учнів, зсовувати і розсовувати парти і т. п.); по-третє, негативним впливом (як їм задається) на дисципліну в класі (шум, вільне пересування, безладдя і т. п.).

Втім, більшість “недоліків” інтерактивних (зокрема, групових) форм навчання, як зауважує М.В.Артюшина [9, с. 262], зумовлюється небажанням викладача їх попередити, його неготовністю до конструктивної взаємодії з учнями. У результаті аналізу колективом авторів під керівництвом В.Г.Маралова 500 планів виховної роботи виявлено, що 85% заходів проводиться у словесних формах з основним навантаженням на вчителя. Учням відводиться роль пасивних слухачів. Особливі труднощі у педагогів незалежно від стажу їх роботи викликає використання технології активних методів (дискусій; творчих робіт; бесід), здатність спонукати учнів до самостійної творчої діяльності, розвиток їх здібностей; індивідуальних нахилів. Дослідження, проведені у різних регіонах Росії, засвідчили, що 60-70% педагогів продовжують використовувати навчально-дисциплінарну модель взаємин з учнями [8, с. 27].

Випускники педагогічних спеціальностей недостатньо спрямовані на спілкування і взаємодію з учнями, слабо володіють відповідними технологіями. Це актуалізує необхідність посилення єдності теоретичної і практичної підготовки майбутнього педагога, формування у нього здатності на практиці реалізовувати задекларовані принципи педагогічного спілкування і взаємодії.

Як наслідок, звужується широкий спектр розвивальних можливостей інтерактивної взаємодії, що розгортається у системі суб’єкт-об’єкт-суб’єкт, коли спілкування опосередковане предметом спільної діяльності вчителя і учнів.

Особа вчителя, його здатність бути організатором і учасником інтерактивної взаємодії з учнями виступає головною запорукою повного розкриття можливостей відповідних форм роботи. Тому особливої уваги потребує вдосконалення педагогічної освіти,

проведення спеціальної роботи з формування у майбутніх педагогів позитивного ставлення до інтерактивної взаємодії з учнями.

Питання про розвиток особистості, її ставлень до всіх сфер життя набуває зараз особливої гостроти й важливості, зумовлених процесами гуманізації та демократизації українського суспільства загалом. У зв'язку з цим зростає увага до найбільш глибоких психологічних факторів поведінки особистості, одним з яких і виступають її ставлення. Актуальність дослідження визначається і тим, що врахування й розвиток ставлень студентів надзвичайно важливі при реалізації особистісного підходу в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу, становлять чи не центральний його компонент.

Проблему ставлень та їх ролі у розвитку особистості вивчали М.І.Алексєєва, О.Г. Асмолов, Л.І. Божович, Л.С.Виготський, М.Т.Дригус, С.Г. Москвичов, В.М. М'ясіщев, З.І. Калмикова, Г.С.Костюк, А.К. Маркова, П.Я. Якобсон.

У вітчизняній психології уявлення про мотиваційно-сміслові ставлення особистості починають формуватися в дослідженнях школи Л.С.Виготського, О.М. Леонтєва, О.Р. Лурії. Ще в роботі Л.С.Виготського "Мислення і мовлення" зроблено спробу знайти одиницю, що могла б виражати єдність емоційних (афективних) й інтелектуальних процесів. "Аналіз, що розчленовує складне ціле на одиниці... показує, що існує динамічна смислова система, що є єдністю афективних та інтелектуальних процесів" [2, с. 22]. Вчений доводить, що структура будь-якої ідеї передбачає у своєму складі афективне ставлення людини до дійсності, відображеної у цій ідеї в трансформованому вигляді. Положення теорії Л.С.Виготського знайшли продовження у працях О.М.Леонтєва, що тлумачить ставлення як суб'єктивно-особистісний сенс усіх можливих зв'язків людини зі світом, іншими людьми, суспільством, із самим собою. У ставленнях проявляються ціннісні орієнтації та спрямованість особистості і – навпаки. Ціннісні орієнтації – установка особистості на ті чи інші цінності матеріальної й духовної культури суспільства [4, с. 46].

Провідну роль ставлень у структурі особистості наполегливо підкреслював В.М.М'ясіщев. Розкриваючи зміст поняття "ставлення", учений виходив з того, що "психологічні ставлення людини в розвиненому вигляді є цілісною системою індивідуальних, вибіркового, свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності" [6, с. 111]. Дослідник розглядав ставлення особистості як її "свідомі вибірково зв'язки", що є продуктом індивідуального розвитку. В процесі онтогенезу змінюється їх зміст, структура, а також міра усвідомленості і узагальненості.

Об'єктивуючись у діяльності і формуючись у ній під впливом зовнішнього середовища, ставлення у функціональному плані виступає як мотиваційний компонент особистості, зумовлений рівнем її морально-психологічного розвитку. Визнання єдності внутрішнього і зовнішнього, суб'єктивного і об'єктивного – необхідна умова правильного змістовного дослідження особистості, її ставлень.

Ставлення людини значною мірою впливають на її поведінку. Розкриваючи зв'язок між ставленнями й поведінкою особистості, О.Г.Асмолов [1, с. 315] виділяє такі складові мотиваційно-сміслових ставлень суб'єкта до дійсності, інших людей і до самого себе:

- соціальна позиція суб'єкта як члена тієї або іншої соціальної спільності;
- мотиви, які спонукають суб'єкта до діяльності та задаються цією позицією;
- об'єктивні ставлення суб'єкта до об'єктів та явищ, що реалізуються у діяльності;
- сформоване під впливом тих або інших мотивів особистісне значення;
- особистісне значення як віддзеркалення в індивідуальній свідомості ставлення суб'єкта до цих об'єктів і явищ;
- смислові установки, що відтворюють особистісне значення в поведінці;
- регульовані смисловими установками вчинки й діяння особистості.

Ставлення особистості відзначаються низкою особливостей.

Центральна з них – залежність ставлень особистості від особистісної ролі людини, її соціальної позиції в суспільстві й від набору можливих мотивів діяльності, що задаються цією соціальною позицією. Детермінація особистісних ставлень соціальною позицією зумовлює процес розвитку і формування ставлень у ході перебудови діяльності особистості (принцип діяльнісного опосередкування ставлень індивідуальності). Таким чином, для зміни ставлення недостатнім є лише усвідомлення особистісного значення тих чи інших сторін дійсності, але необхідна зміна соціальної позиції особистості.

Відповідно до принципу діяльнісного опосередкування ставлень особистості впливає, що зміна соціальної позиції людини в світі спричиняє переосмислення її ставлень до дійсності. У ряді випадків різка зміна соціальної позиції людини може призвести до глибоких, деколи драматичних, перебудов усієї сукупності ставлень, що

виявляються в таких феноменах, як феномени “втрати себе”, втрати сенсу існування, екзистенційного вакууму, за висловленням В.Франкла [11].

Система ставлень кожної особистості індивідуально-своєрідна і утворює внутрішній бік її характеру.

Смислова установка, включаючи нарис майбутньої діяльності, може фіксуватися, існувати в латентній потенційній формі в часі і актуалізуватися, зумовлюючи найстійкіші способи поведінки у відповідній їй ситуації. Саме смислова установка визначає зрештою стійкість і спрямованість діяльності особистості, її вчинки та діяння.

У вчинках і діяннях об’єктивується ставлення особистості до дійсності, здійснюються її “особистісні внески” в долю інших людей і скарбницю духовного досвіду людства. Перетворення особистісного значення на систему предметних у світі культури значень – остання інстанція на шляху руху від індивідуальної свідомості особистості до продуктів її діяльності.

Положення про безпосередню зумовленість дій та вчинків особистості її ставленнями пояснює особливу важливість урахування особливостей ставлень майбутніх учителів до інтерактивної взаємодії з учнями для аналізу та прогнозування їх професійної готовності.

Ставлення до інтерактивної взаємодії вчителя з учнями було обрано одним з показників мотиваційного компонента готовності майбутніх учителів до інтерактивної взаємодії поряд з показниками орієнтованості на партнерство і співпрацю та ціннісної орієнтації на взаємодію.

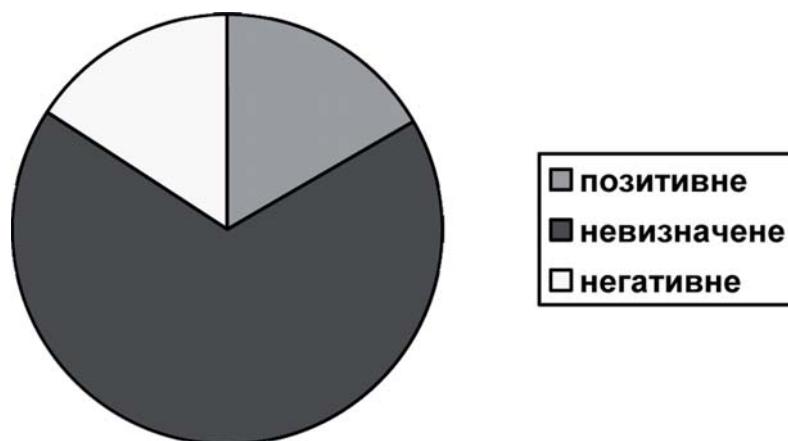
Як метод дослідження було обрано анкетування на основі переліку розроблених нами питань. Анкетування проводилось на базі Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка серед студентів педагогічних спеціальностей четвертого курсу (120 осіб).

Анкета “Ставлення майбутніх учителів до інтерактивної взаємодії вчителя з учнями” була розроблена з урахуванням моделі психологічної готовності вчителя до інтерактивної взаємодії з учнями. Вона включала десять питань, до яких пропонувалося по три варіанти відповідей, що відображали позитивне, невизначене та негативне ставлення до інтерактивної взаємодії з учнями. За вибір варіанта позитивного ставлення студент отримував 3 бали, за відповідь із невизначеним ставленням – 2 бали і за відповідь, яка свідчила про негативне ставлення – 1 бал. Сума балів, яку студенти могли отримати за даною методикою, варіювала у діапазоні від

максимальних 30 до мінімальних 10. Діапазон був розділений нами на три рівні: 10-16 балів свідчили про негативне ставлення до інтерактивної взаємодії; 17-24 бали – про невизначене ставлення; 25-30 балів – про позитивне ставлення.

Аналіз отриманих результатів засвідчив, що позитивне ставлення до інтерактивної взаємодії з учнями виявлено у 16,7% студентів, невизначене ставлення – у 67,5% та негативне ставлення – у 15,8% опитаних (рис.1).

Якісний аналіз відповідей студентів на питання анкети “Ставлення майбутніх учителів до інтерактивної взаємодії з учнями” проводився за такими показниками, як модальність ставлення, характер оцінок студентами інтерактивної взаємодії вчителя з учнями при вирішенні професійних завдань, рівень суб’єктивної складності організації інтерактивної взаємодії з учнями.

Рис. 1. Розподіл студентів за характером їх ставлення до інтерактивної взаємодії з учнями

Студенти з позитивним ставленням (16,7% досліджуваних) відзначаються його позитивною модальністю, вважають інтерактивну взаємодію з учнями умовою ефективного вирішення своїх професійних завдань, зазначають, що такій взаємодії слід приділяти якомога більше уваги під час навчальних та виховних занять. Студенти переконані, що для учня вчитель повинен бути партнером. З погляду цих студентів, інтерактивна взаємодія з учителем відповідає потребам і очікуванням самих учнів, які охоче включаються у неї. На їх думку, в інтерактивній взаємодії вчителя з учнями створюються: більш сприятливі умови для виявлення учнями своєї активності, що позитивно впливає на їх розвиток; в учнів покращуються показники пізнавальних психічних процесів, зростає мотивація самовиявлення, здатність співпрацювати без

зайвих суперечок. При оцінці складності організації вчителем інтерактивної взаємодії з учнями студенти з позитивним ставленням до інтерактивної взаємодії зауважують, що вона досить складна, але зручна, дозволяє також більш об'єктивно та інтенсивно оцінювати досягнення учнів.

Слід зазначити, що позитивне ставлення майбутніх учителів до інтерактивної взаємодії з учнями найбільше мотивує їх до засвоєння відповідних знань, умінь і навичок. Зі значною мірою вірогідності можна очікувати, що такі студенти будуть у майбутньому організовувати інтерактивну взаємодію з учнями як таку, що водночас відповідає інтересам самої дитини та професійним завданням учителя.

Студентів з невизначеним ставленням до інтерактивної взаємодії з учнями (67,5% досліджуваних) характеризує амбівалентна модальність. Вони вважають цю взаємодію ефективною лише у деяких ситуаціях, їм важко порівняти традиційні та інтерактивні форми взаємодії з учнями, не орієнтовані на збільшення уваги вчителя до інтерактивної взаємодії з учнями, вважаючи достатнім її вміст у традиційному навчанні. Студенти з таким ставленням вбачають себе у взаємодії з учнем, насамперед, у ролі авторитетної особи. Інтерактивна взаємодія з учителем, на думку цих студентів, приваблює учнів не завжди, а залежно від завдання. Студенти розрізняють окремі переваги інтерактивної взаємодії вчителя з учнями стосовно впливу на виявлення ними своєї активності, на їх розвиток, на процес оцінювання їх досягнень. Вважають, що показники пізнавальних психічних процесів учнів в умовах інтерактивної взаємодії значно не змінюються; мало впливає вона і на взаємини між учнями. В організації вчителем інтерактивної взаємодії з учнями студенти не вбачають труднощів, зауважують, що вона проста.

Невизначене ставлення майбутніх учителів до інтерактивної взаємодії з учнями пояснюється відсутністю у них чіткої позитивної чи негативної оцінки інтерактивної взаємодії вчителя з учнями. Студенти орієнтовані на окремі ситуації інтерактивної взаємодії з учнями, яка має локальний характер у діяльності вчителя. Можна передбачати, що здатність таких студентів до інтерактивної взаємодії з учнями у майбутньому буде залежати від зовнішніх вимог – чи то колег, методистів, адміністрації школи, чи то батьків учнів. Невизначеність ставлення породжує у студента зниження мотивації інтерактивної взаємодії, свідчить про розпливчастість щодо знань особливостей інтерактивної взаємодії у навчально-виховному процесі, вказує і на обмеженість у студента власного досвіду включення в інтерактивну взаємодію.

Студенти з негативним ставленням до інтерактивної взаємодії з учнями (15,8% досліджуваних) вважають таку взаємодію малоефективною для вирішення своїх професійних завдань, тому вказують, що такій взаємодії слід приділяти менше уваги під час навчальних та виховних занять. Вони переконані, що для учня вчитель повинен бути зразком для наслідування, хоча це і обмежує простір для самовиявлення дітей. На думку цих студентів, учні неохоче включаються в інтерактивну взаємодію з учителем. Вплив інтерактивної взаємодії вчителя з учнями на розвиток останніх оцінюється як негативний, бо учні мають менше можливостей для виявлення своєї активності, для свого розвитку, для отримання оцінок за свої досягнення. Низький рівень ставлення студентів відзначається негативною модальністю. Вони вважають, що в учнів в умовах інтерактивної взаємодії погіршуються показники пізнавальних процесів, зростає кількість суперечок і конфліктів між ними. Крім того, на їх думку, таку взаємодію вчителю складно організувати, тому збільшувати її вміст у традиційному навчанні не варто.

Негативне ставлення майбутніх учителів до інтерактивної взаємодії з учнями становить своєрідний психологічний бар'єр для її впровадження у майбутній професійній діяльності. Потреба таких студентів у використанні інноваційних педагогічних технологій мінімальна, оскільки вони не тільки погано розрізняють їх переваги, але й навіть вважають шкідливими для розвитку учнів. Відтак учителю не варто вдаватись до сумнівних, на думку цих студентів, експериментів.

Негативне ставлення породжує не просто зниження, а навіть зміну модальності мотивації студента до інтерактивної взаємодії з позитивної на від'ємну. Негативна мотивація пов'язана із очікуванням можливих неприємностей, негативних наслідків, із страхом, прагненням уникнути небажаної діяльності. Цінним у цьому контексті є зауваження В.А. Семиченко [10, с. 39] про те, що дії, викликані цією мотивацією, є захисними, а сама діяльність – вимушеною. Негативна емоційна модальність відштовхує студента від включення в інтерактивну взаємодію з учнями, викликає рух його діяльності у зворотному напрямі. Знання про інтерактивну взаємодію вчителя з учнями носять формальний характер, не переходячи у переконання, які слугували б дієвими мотивами запровадження інтерактивної взаємодії з учнями. Студент може при цьому мати певний досвід включення в інтерактивну взаємодію, проте наявність негативного ставлення вказує на те, що цей досвід був невдалим.

Висновки та перспективи. Положення психологічної науки про безпосередню зумовленість дій та вчинків особистості її ставленнями пояснює особливу важливість урахування особливостей ставлень майбутніх учителів до інтерактивної взаємодії з учнями для аналізу та прогнозування їх професійної готовності.

Аналіз отриманих результатів засвідчив, що студенти мають переважно невизначене (67,5%) ставлення до інтерактивної взаємодії з учнями. У зв'язку з цим постає проблема спеціальної роботи з формування у майбутніх учителів позитивного ставлення до конструювання та реалізації інтерактивної взаємодії з учнями, що виступає перспективою нашого дослідження.

Список використаних джерел

1. Асмолов А.Г Психология личности. Принципы общепсихологического анализа / А.Г.Асмолов. – М.: МГУ, 1990. – 367 с.
2. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 2 : Мышление и речь. – 1982. – 361 с.
3. Кондрашова Л. В. Методика подготовки будущего учителя к педагогическому взаимодействию с учащимися : [учеб. пособ. для студентов пединст..] / Л. В. Кондрашова – М. : Прометей, 1990. – 150 с.
4. Леонтьев А.М. Деятельность. Сознание. Личность / А.М.Леонтьев. – М.: Политиздат, 1977. – 404 с.
5. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Междунар. центр “Знание”, 1996. – 308 с.
6. Мясичев В.Н. Основные проблемы и современное состояние психологии отношений человека / В.Н.Мясичев// Психологическая наука в СССР: в 2-х т. – Т.2. – М.: Изд-во АПН, 1960. – С.110-123.
7. Орлова Н. С. Вчитель як суб'єкт педагогічної комунікації / Н. С. Орлова // Діалогічна взаємодія у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи: [книга для вчителя; за ред В. В. Андрієвської, Г.О. Балла, А. Г. Волинця та ін.]. – К. : ІЗМН, 1997. – 136 с.
8. Психологические особенности ориентации педагогов на личностную модель взаимодействия с детьми/ Под ред. В. Г. Маралова. – М. : Академический Проект; Парадигма, 2005. – 288 с.
9. Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі: [навч. посіб.] / За ред. М. В.Артюшиної, О. М.Котикової, Г. М.Романової. – К. : КНЕУ, 2007. – 528 с.

10. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модуль «Направленность» / В. А. Семиченко. – К. : Міленіум, 2004. – 521 с.
11. Франкл В. Человек в поисках смысла / В.Франкл. [под ред. Л.Я.Гозман, Д.А.Леонтьев]. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.

In the article the results of theoretical and empirical investigation are considered. The concept of interactive co-operation is analysed in an educational process. Its main signs are orientation on organization of joint activity of teacher with pupils and between pupils, effectiveness, productivity, co-operative character.

The kinds of student's attitudes toward the interactive co-operating with pupils are described accordingly to positive, indifferent and negative level. The productive and unproductive kind of students attitude toward the interactive co-operating with pupils are differentiated and described.

Key words: interaction, personality, attitudes, educational process, the interactive co-operating, effectiveness, productivity, co-operative character.

Отримано: 11.11.2011 р.

УДК 351.74.57

Н.А.Тітова

Психолого-юридичне забезпечення професійної діяльності працівників міліції щодо запобігання протиправній поведінці неповнолітніх

У статті уточнено семантичний зміст деяких понять, що використовуються щодо неповнолітніх правопорушників, визначено нормативно-правові і організаційні особливості цього напрямку професійної діяльності міліції та категорії працівників, на яких безпосередньо покладено завдання працювати з неповнолітніми правопорушниками.

Ключові слова: неповнолітні правопорушники, працівники міліції, професійна діяльність, протиправна поведінка, психологічні особливості.